

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาเอกสารในการทำวิจัยเรื่องการศึกษาศักยภาพและเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์สมัย ร.ศ.112 กรณีศึกษา จังหวัดจันทบุรี ผู้วิจัยได้มีการศึกษาทบทวนวรรณกรรมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีประเด็นศึกษา ดังนี้

1. สภาพทั่วไปและข้อมูลพื้นฐานสำคัญของจังหวัด

1.1 สภาพภูมิศาสตร์ ขนาดและที่ตั้ง

จังหวัดจันทบุรีตั้งอยู่บนพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกของประเทศไทย ระหว่างเส้นรุ้งที่ 12-13 องศาเหนือ และเส้นแวงที่ 101-102 องศาตะวันออก อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครประมาณ 245 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด 6,338 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 3,961,250 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 16.6 ของพื้นที่ภาคตะวันออก และเท่ากับร้อยละ 1.8 ของพื้นที่ทั้งประเทศ มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงคือ

ทิศเหนือ ติดจังหวัดชลบุรี จังหวัดฉะเชิงเทรา และจังหวัดสระแก้ว

ทิศใต้ ติดจังหวัดตราด และอ่าวไทย

ทิศตะวันออก ติดจังหวัด ตราด และประเทศกัมพูชา

ทิศตะวันตก ติดจังหวัดระยองและอ่าวไทย

ภูมิอากาศโดยทั่วไปของจังหวัดจันทบุรีมีฝนตกชุกนานประมาณปีละ 5 เดือน มีปริมาณน้ำฝนวัดได้ 3,504 มิลลิเมตร

1.2 การปกครองและประชากร

จังหวัดจันทบุรีแบ่งการปกครองออกเป็น 9 อำเภอ 1 กิ่งอำเภอ 76 ตำบล 721 หมู่บ้าน การปกครองท้องถิ่นประกอบด้วยองค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาลองค์การบริหารส่วนตำบลมีประชากรทั้งสิ้น 511,587 คน มีความหนาแน่นของประชากร 79.09 คนต่อพื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตร

1.3 สภาพเศรษฐกิจทั่วไป

ด้านการเกษตร จังหวัดจันทบุรีมีพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมด จำนวน 2,054,326 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 51.86 ของพื้นที่ทั้งหมด โดยพื้นที่ร้อยละ 73 ของพื้นที่การเกษตรเป็นพื้นที่ปลูกไม้ยืนต้น พืชเศรษฐกิจที่สำคัญของจังหวัดจันทบุรี คือทุเรียนซึ่งเป็นผลไม้ที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจและทำรายได้ให้กับจังหวัดมากที่สุด โดยปัจจุบันมีพื้นที่ปลูกทั้งสิ้น 279,923 ไร่ มากที่สุดในภาคตะวันออกและเป็นอันดับหนึ่งของประเทศ รองลงมา คือ เงาะ มีพื้นที่ปลูกทั้งสิ้น 193,596 ไร่ และมังคุด มีพื้นที่ปลูก 85,906 ไร่

ด้านการค้า การค้าของจังหวัดจันทบุรีจัดว่าอยู่ในเกณฑ์ดี ทั้งในด้านการผลิตและการจำหน่าย เนื่องจากพื้นที่เหมาะสมกับการทำเกษตร การปลูกพืชสวน ไม้ผล ไม้ยืนต้น และพืชไร่ ลักษณะการค้าส่วนใหญ่เป็นธุรกิจขนาดกลาง และขนาดย่อม

1.4 การค้าขายแดนกับประเทศเพื่อนบ้าน

จากการที่จังหวัดจันทบุรี มีเขตแดนติดกับประเทศกัมพูชา จึงทำให้มีการค้าขายแดนบริเวณชายแดนไทย - กัมพูชาผ่านทางด่านศุลกากรจันทบุรี ตั้งแต่ปี พ.ศ.2535-2547 (มีนาคม พ.ศ.2547) มีมูลค่าทั้งสิ้น 8,338.86 ล้านบาท แยกเป็นมูลค่าการส่งออก 5,986.59 ล้านบาท มูลค่าการนำเข้า 2,352.27 ล้านบาท ดุลการค้าเกินดุล 3,634.32 ล้านบาท

1.5 ประเภทสินค้าส่งออกและนำเข้า

สินค้าส่งออกกัมพูชาที่สำคัญของไทย คือ สินค้าเชื้อเพลิง ได้แก่ น้ำมัน เบนซินพิเศษออกเทน 95 น้ำมันดีเซลหมุนเร็ว น้ำมันเบนซินธรรมดาออกเทน 91 เป็นต้น สินค้าอุตสาหกรรม ได้แก่ บะหมี่กึ่งสำเร็จรูป น้ำตาลทราย นมข้นหวานแปลงไขมัน และสินค้าเครื่องดื่ม ได้แก่ เบียร์ เครื่องดื่มบำรุงกำลัง น้ำผลไม้ ส่วนสินค้านำเข้าจากกัมพูชา คือ สินค้าไม้และผลิตภัณฑ์ ได้แก่ ไม้ไผ่ลำ สินค้าหนังและผลิตภัณฑ์จากหนัง ได้แก่ หนังโคหมักเกลือและสินค้าประมง

1.6 ศักยภาพของจังหวัดจันทบุรี

จังหวัดจันทบุรี มีศักยภาพหลายประการที่จะเอื้ออำนวยต่อการพัฒนา ได้แก่

1) ด้านทำเลที่ตั้ง เป็นจังหวัดที่ติดต่อเชื่อมโยงกับฐานอุตสาหกรรมและธุรกิจของประเทศเอื้อต่อการพัฒนาเป็นศูนย์กลางการค้า การส่งออกภายในประเทศ และระหว่างประเทศ

2) ศักยภาพทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม จังหวัดที่มีพื้นที่เหมาะสมสำหรับ เกษตรกรรมทุกด้าน เป็นแหล่งผลิตแร่รัตนชาติที่มีชื่อเสียงระดับโลก มีทรัพยากรชายหาด ภูเขา น้ำตกที่สวยงาม รวมทั้งเป็นเมืองเก่าแก่ มีประวัติศาสตร์ยาวนาน มีแหล่งประวัติศาสตร์ที่สำคัญ มีโบราณสถาน โบราณวัตถุมากมาย มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมท้องถิ่น

3) ศักยภาพด้านโครงสร้างทางกายภาพ เป็นจังหวัดที่มีระบบการคมนาคมทางบกเชื่อมโยงกับฐานเศรษฐกิจของประเทศและประเทศแถบอินโดจีน มีระบบสาธารณสุขปลอดภัยพร้อมเพรียง

4) ศักยภาพด้านการศึกษาและสาธารณสุข เป็นจังหวัดที่มีระบบการศึกษาและสาธารณสุขอยู่ในระดับสูงกว่าเกณฑ์มาตรฐาน มีสถาบันการศึกษาที่สำคัญหลายแห่ง มีพืชสมุนไพรหลากหลาย

5) ศักยภาพด้านปัจจัยการผลิต เป็นจังหวัดที่มีระบบการศึกษาอยู่ในเกณฑ์สูง การพัฒนาฝีมือแรงงานจึงมีปัญหาน้อยกว่าจังหวัดอื่น ราคาที่ดินอยู่ในเกณฑ์ไม่สูงมากเมื่อเทียบกับจังหวัดใกล้เคียง วัตถุดิบประเภท ผลไม้ ยางพารา และอาหารทะเลมีศักยภาพในการผลิตสูง สำหรับแร่รัตนชาติปัจจุบันจังหวัดจันทบุรีมีวัตถุดิบน้อย แต่สามารถนำเข้าจากต่างประเทศได้ ประกอบกับแรงงานของจังหวัดมีศักยภาพในการเจียรไนพลอยจึงเป็นจังหวัดที่เหมาะสมสามารถเป็นศูนย์กลางอัญมณีแห่งชาติรองจากกรุงเทพมหานคร

6) ศักยภาพทางด้านผลผลิตและสินค้าพื้นเมือง เป็นจังหวัดที่มีสินค้าพื้นเมืองที่หลากหลาย เช่น เสื่อกก ผลิตภัณฑ์จากกก มีผลไม้ที่หลากหลาย มีอัญมณีที่มีชื่อเสียง มีแหล่งท่องเที่ยวมากมาย มีผลผลิตจากเกษตรกรรมทุกด้าน มีประวัติศาสตร์ยาวนาน เหมาะสมที่จะเป็นศูนย์กลางการค้า การท่องเที่ยวของประเทศและของโลก

1.7 วิสัยทัศน์ของจังหวัด

“เป็นศูนย์กลางการผลิตและการส่งออกผลไม้ ดินแดนท่องเที่ยวหลากหลาย เมืองเศรษฐกิจชายแดน” (ราชันแห่งอัญมณี ราชินีแห่งผลไม้ ประมงมากมาย ท่องเที่ยว ค่าชายชายแดน)

2. ประวัติจังหวัดจันทบุรี

2.1 ประวัติจันทบุรี ตอนที่ 1

จันทบุรี เป็นเมืองเก่าแก่เมืองหนึ่งในประเทศไทย แต่เริ่มสร้างเมื่อใดไม่สามารถจะหาหลักฐานแน่นอนได้ ปรากฏหลักฐานในหนังสือฝรั่งเศสชื่อ แคมโบช ซึ่งชาวฝรั่งเศสชื่อ ม.อติเมออร์ เขียนไว้เมื่อ พ.ศ. 2444 ว่าได้มีบาทหลวงองค์หนึ่ง พบศิลาจารึกภาษาสันสกฤต ที่ตำบลเขาสระบาป ในศิลาจารึกนั้นมีข้อความว่า เมื่อ 1,000 ปี ล่วงมาแล้ว มีเมืองหนึ่งชื่อว่า ควนคราบุรี เป็นเมืองที่มีอาณาเขตกว้างขวางมาก ตั้งอยู่เชิงเขาสระบาป

ชื่อ ควนคราบุรี นี้ จะเป็นชื่อเมืองตรงกับเมืองจันทบุรีในปัจจุบันหรือไม่ ยังเป็นข้อสงสัยอยู่ แต่อ้างสถานที่ว่าตั้งอยู่ที่เชิงเขาสระบาปนั้นน่าจะเป็นเมืองเดียวกัน เพราะเมืองเก่าแก่ที่สุดของจันทบุรีนั้นตั้งอยู่ที่เชิงเขาสระบาป ยังมีซากปรากฏอยู่จนกระทั่งทุกวันนี้ ชาวพื้นเมืองเดิมของจันทบุรี เป็นเชื้อชาติ “ชอง”

พวกชองในปัจจุบัน ตั้งภูมิลำเนาทำมาหากินอยู่ในป่า ซึ่งอยู่ติดกับเขตแดนเมืองพระตะบอง และบางท้องถิ่นในเขตกิ่งอำเภอเขาคิชฌกูฏ เช่นที่ ตะเคียนทอง คลองพลู จันทเขลม ฯลฯ พวกนี้มีภาษาพูดอย่างหนึ่งต่างหากจากภาษาเขมรและภาษาไทย ทางมานุษยวิทยาได้จัดให้อยู่ในจำพวกตระกูลมอญ-เขมร เช่นเดียวกับขอมโบราณเหมือนกัน พวกชองชอบลูกปัดสีต่าง ๆ และใช้ทองเหลืองเป็นเครื่องประดับ เข้าใจว่าเดิมทีเดียวพวกชองนี้คงจะตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ตามท้องที่ต่าง ๆ ในเมืองจันทบุรี และเพิ่งจะถอยร่นเข้าป่าเข้าดงไปในเมื่อไทยมีอำนาจเข้าครอบครองเมืองจันทบุรีในสมัยกรุงศรีอยุธยา

เมื่อประมาณ พ.ศ.1400 พวกขอมมีอำนาจ ได้แผ่เข้าครอบครองเมืองจันทบุรี มีหลักฐานเป็นซากเมืองเก่าเหลือปรากฏอยู่ คือ กำแพงก่อด้วยศิลาแลงกับเชิงเนินดินเป็นคันขึ้นไป และมีถนนโบราณอีก 2 สาย ซึ่งยังคงสังเกตเห็นเป็นแนวได้ นอกจากนี้ยังมีศิลาแกะสลักเศียรเทวรูปที่วัดทองทั่วทับหลังศิลปขอม (ปัจจุบันอยู่วัดโบสถ์) สิงห์ศิลา (ปัจจุบันอยู่ที่โรงเรียนเบญจมราชูทิศจังหวัดจันทบุรี) และศิลาจารึกภาษาขอมที่ได้จากบ้านเพนียด หน้าเขาสระบาป ใกล้วัดทองทั่ว ตำบลคลองนารายณ์ อำเภอเมืองจังหวัดจันทบุรี

พวกขอมคงจะครองเมืองจันทบุรีอยู่ประมาณ 400 ปี จนกระทั่งเสื่อมอำนาจลงในปลายพุทธศตวรรษที่ 17 พวกไทยทางอาณาจักรฝ่ายใต้ซึ่งมีราชธานีอยู่ที่เมืองสุพรรณภูมิ (เมืองอู่ทอง) ได้เข้ายึดเมืองจันทบุรีไว้ได้ จันทบุรีจึงรวมอยู่ในอาณาจักรไทยทางฝ่ายใต้เรื่อยมา มีหลักฐานที่ควรเชื่อได้ว่าเมืองนี้เคยเป็นเมืองขึ้นขอไทยมาแล้วตั้งแต่ในสมัยพระเจ้าอู่ทอง คือเมื่อพระเจ้าอู่ทองทรงสร้างกรุงศรีอยุธยาขึ้น ใน พ.ศ.1893 ทรงประกาศว่า กรุงศรีอยุธยามีประเทศราชอยู่ 16 หัวเมือง มีชื่อเมืองจันทบุรีอยู่ด้วยหัวเมืองหนึ่ง

ในสมัยพระเจ้าอู่ทอง เมื่อได้เมืองจันทบุรีเป็นเมืองขึ้นแล้ว ต่อมามีการย้ายตัวเมืองเดิมที่เชิงเขาสระบาบ ตำบลคลองนารายณ์ มาสร้างเมืองใหม่ที่บ้านหัววัง ตำบลพุงทลายเดิม (ปัจจุบันเป็นตำบลจันทนิมิต) ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำจันทบุรี เหตุผลที่ต้องย้ายเมืองมาตั้งใหม่ เพราะเมืองเดิมอยู่ติดกับภูเขาสระบาบ ยากที่จะขยายเมืองออกไปให้ใหญ่โตกว่าเดิมได้ และเมืองใหม่ที่บ้านหัววังนี้อยู่ใกล้กับแม่น้ำสะดวกต่อการคมนาคมและหาน้ำใช้

หลักฐานการสร้างเมืองที่นี้คือ บริเวณนี้เดิมยังมีเค้าซากเมืองเก่าเหลืออยู่ และเคยมีผู้ขุดพบพระพุทธรูป หรือส่วนของพระพุทธรูปในบริเวณบ้านหัววัง เมื่อประมาณ พ.ศ.2511-2512 ก็มีผู้ขุดพบส่วนของพระพุทธรูปอีก ทางทิศเหนือของที่ดินที่ก่อสร้างเป็นศูนย์การค้าในเขตตำบลจันทนิมิต

นอกจากนี้ยังมี หลักฐานทางประวัติศาสตร์พอเชื่อได้ว่า เมื่อพ.ศ.1927 พระรามศวร เสด็จขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่ได้ และกวาดต้อนชาวเมืองมาไว้ที่เมืองจันทบุรีในตำบล ซึ่งปัจจุบันเรียกว่า “บ้านลาว” ตั้งอยู่ริมแม่น้ำจันทบุรี เหนือ “บ้านขอม” และเหนือบ้านหัววังขึ้นไป ต่อมาชาวไทยที่ถูกกวาดต้อนเข้ามาในครั้งนั้นคงจะได้สมพงษ์กับชาวพื้นเมืองเดิม เช่น พวกขอม และพวกชอง เป็นต้น จึงทำให้สำเนียงและคำพูดบางคำ ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีผิดแผกแตกต่างไปจากทางภาคกลางและภาคพายัพบ้าง แต่แม้จะผิดแผกแตกต่างกันไปประการใดก็ตาม ชาวจันทบุรีก็ยังคงใช้ภาษาไทยเป็นภาษาท้องถิ่นพูดกันอยู่โดยทั่วไปตลอดทั้งจังหวัด ยกเว้นแต่คนหมู่ย่อย เช่น ชาวจีนและญวน ซึ่งอพยพเข้ามาอยู่ใหม่ในระยะหลังเท่านั้นที่ยังคงพูดภาษาของตนเอง ที่ตั้งเมืองครั้งที่ 2 คงอยู่ประมาณระหว่าง พ.ศ.1900 ถึงพ.ศ.2200

ต่อมาประมาณ พ.ศ.2200 ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้มีการย้ายเมืองจากบ้านหัววัง ตำบลพุงทลาย (เดิม) มาสร้างเมืองใหม่ที่บ้านลุ่ม ซึ่งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำจันทบุรี เพราะเมืองเดิมที่บ้านหัววัง ตำบลพุงทลาย แม้ว่าจะอยู่ริมแม่น้ำจันทบุรี สะดวกต่อการคมนาคมติดต่อกับชายฝั่งก็ตาม แต่มีข้อเสียประการสำคัญคือ มีน้ำท่วมทุกปี การสร้างเมืองใหม่ที่บ้านลุ่มนี้ คงทำให้เป็นเมืองป้อมเหมือนอย่างเมืองโบราณทั้งหลายคือ มีคูและเชิงเทินรอบเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยม กว้างยาวประมาณด้านละ 600 เมตร แนวกำแพงนี้แต่ก่อนมีที่หลังศาล และหลังศาลากลางหลังเก่าปัจจุบันถูกรื้อไปหมดแล้ว ยังมีแนวกำแพงเหลืออยู่ให้เห็นบ้างทางหลังกองพันทหารนาวิกโยธิน ประมาณ 100 เมตร ที่ตั้งเมืองจันทบุรีครั้งที่ 3 อยู่ที่ตำบลนี้ตลอดมาจนสิ้นสมัยกรุงศรีอยุธยา

ในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น เมืองจันทบุรีไม่มีเรื่องเกี่ยวข้องกับสงครามมากนัก เนื่องจากมีที่ตั้งอยู่ทางชายฝั่งทะเลตะวันออก อาณาเขตไม่ติดต่อกับพม่า จึงไม่ปรากฏว่ามีการทำสงครามกับพม่าเป็นเหตุให้

เมืองจันทบุรี ซึ่งเป็นเมืองใหญ่เมืองหนึ่งทางชายฝั่งทะเลตะวันออกยังคงมีความอุดมสมบูรณ์ ทั้งเสบียงอาหารและกำลังพล

ในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาขณะที่พม่ายกทัพมาตีและล้อมกรุงศรีอยุธยาอยู่นั้น สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เมื่อครั้งยังเป็นพระยาวชิรปราการ ได้นำกำลังพลประมาณ 500 คน พร้อมด้วยทหารคู่มือคือ พระเชียงเงิน หลวงพิชัยอาสา หลวงพรหมเสนา หลวงราชเสนงหา ฝีพายล้อมของพม่าออกไปทางทิศตะวันออกผ่าน นครนายก ปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา ชลบุรี และระยอง แล้วจึงยึดเมืองจันทบุรีเพื่อเป็นแหล่งสะสมเสบียงอาหาร รวบรวมรีพล เป็นเวลาถึง 5 เดือน ได้ทหารไทยจีนประมาณ 5,000 คน ต่อเรือรบได้ประมาณ 100 ลำเพื่อไปกอบกู้กรุงศรีอยุธยาต่อไป นับได้ว่าเมืองจันทบุรีเป็นเมืองสำคัญ เคยเป็นที่ตั้งมั่นของวีรกษัตริย์มหาราชพระองค์หนึ่งของไทยมาก่อน

ความสำคัญของจันทบุรีในสมัยกรุงธนบุรี พอสรุปได้ว่า เป็นเมืองท่าหลักทางชายฝั่งทะเลตะวันออก กับเป็นเมืองยุทธศาสตร์เหมาะสำหรับตั้งรับข้าศึก และเมืองนี้ก็ตั้งอยู่บริเวณบ้านลุ่มตลอดมาจนถึงสมัยกรุงธนบุรี

จันทบุรีในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่สมัยรัชการของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมืองจันทบุรีก็ยังคงตั้งอยู่ที่บ้านลุ่ม ครั้นต่อมาในสมัยรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ประเทศไทยเกิดพิพาทกับประเทศญวนถึงกับทำสงครามกันด้วยเรื่องเจ้าอนุวงศ์ การทำสงครามระหว่างญวนกับไทยในครั้งนั้น ไซ้กองทัพบกและกองทัพเรือ เมืองจันทบุรีเป็นเมืองชายฝั่งทะเลทางทิศตะวันออกอยู่ใกล้กับญวน สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเกรงว่าญวนจะมายึดเอาเมืองจันทบุรีเป็นที่มั่นเพื่อทำการต่อสู้กับไทย และตัวเมืองจันทบุรีตั้งอยู่ในที่ลุ่ม ไม่เหมาะสมที่จะใช้เป็นฐานทัพต่อสู้กับญวน ฉะนั้นจึงได้โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) เป็นแม่กองออกมาสร้างป้อมค่ายและเมืองขึ้นใหม่ที่บ้านเนินวง ตำบลบางกะจะ ตำบลที่จะสร้างเมืองใหม่นี้ตั้งอยู่ในที่สูง เป็นชัยภูมิเหมาะแก่การสร้างฐานทัพต่อสู้ข้าศึก ลักษณะของเมืองที่สร้าง มีกำแพง ป้อม คู ประตู 4 ทิศ เป็นรูปสี่เหลี่ยมกว้างประมาณ 14 เส้น ยาว 15 เส้น มีปืนตั้งเรียงรายอยู่ตามช่องโอบเสมา สร้างเมื่อ พ.ศ.2377 ใช้เวลาแรมปีและกำลังคนมากมายจนแล้วเสร็จ ภายในเมืองได้สร้างศาลเจ้าพ่อหลักเมือง คลังเก็บอาวุธ และวัดซึ่งมีชื่อว่า “วัดโยธานิมิต” เมืองที่สร้างใหม่ยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ พร้อมกับการสร้างเมืองใหม่นั้น ยังได้โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ เป็นแม่กองสร้างป้อมค่ายที่หัวหาดปากน้ำแหลมสิงห์ป้อมหนึ่ง และให้พระยาอภัยพิพิธเป็นแม่กองสร้างไว้บนเขาแหลมสิงห์อีกป้อมหนึ่ง เดิมป้อมทั้งสองยังไม่มีชื่อ ต่อมาสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งยังมีได้เสวยราชย์ได้เสด็จประพาสเมืองจันทบุรี จึงได้พระราชทานนามป้อมที่อยู่บนเขาแหลมสิงห์ว่า “ป้อมไพร่พินาศ” และป้อมที่อยู่หัวหาดแหลมสิงห์ว่า “ป้อมพิฆาตปัจจามิตร” แต่ป้อมพิฆาตปัจจามิตรได้ถูกฝรั่งเศสรื้อเสียแล้ว เมื่อคราวฝรั่งเศสยึดเมืองจันทบุรี เพื่อสร้างที่พักทหารฝรั่งเศส ซึ่งเรียกกันว่า “ตึกแดง” ในปัจจุบันนี้

เมื่อได้สร้างเมืองใหม่ขึ้นที่บ้านเนินวงแล้ว รัฐบาลไทยในสมัยนั้นได้สั่งย้ายเมืองจันทบุรี จากที่บ้านลุ่มไปอยู่ที่เมืองใหม่และมีความปรารถนาที่จะให้ประชาชนอพยพจากเมืองเก่าที่ตั้งเป็นตัวจังหวัดในปัจจุบันไปอยู่ที่เมืองใหม่ด้วย แต่เนื่องด้วยตัวเมืองใหม่ตั้งอยู่บนที่สูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ 30 เมตร และตั้งอยู่ห่างจากคลองน้ำใสซึ่งเป็นคลองน้ำจืด ประมาณ 1 กิโลเมตร ไม่สะดวกแก่ประชาชนในเรื่องน้ำใช้ ประชาชนจึงไม่มีใครสมัครใจอยู่คงอยู่ที่เมืองเก่าเป็นส่วนมาก พวกที่อพยพไปอยู่จนตั้งเป็นหลักฐานก็มีแต่หมู่ข้าราชการ ปัจจุบันยังมีบุตรหลานของข้าราชการสมัยนั้นตั้งเคหะสถานอยู่ที่บ้านทำเนียบในเมืองใหม่มาจนทุกวันนี้ และเมื่อการสงครามระหว่างไทยกับญวนสงบลงแล้ว เมืองใหม่ก็ไม่มีควมสำคัญอย่างไรที่ประชาชนที่เมืองเก่าจะอพยพไปอยู่ จนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายเมืองจันทบุรีจากบ้านเนินวงกลับมาตั้งอยู่ที่บ้านลุ่มตามเดิม และได้ยอมมาจนถึงทุกวันนี้ เมืองใหม่จึงกลายเป็นเมืองร้างมาตั้งแต่ครั้งนั้น สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน พ.ศ.2419 พระองค์ได้เสด็จประพาสเมืองจันทบุรี ได้เสด็จไปที่ค่ายเนินวง เขาพลอยแหวน ตลาดเมืองจันทบุรี น้ำตกพลิว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดน้ำตกพลิวเป็นอย่างยิ่ง และได้เสด็จประพาสหลายคราว ทรงโปรดมากถึงกับมีพระราชดำรัสว่า “เราได้เห็นน้ำตกอย่างนี้มาสองแห่งสามแห่ง คือ ที่ปิ้ง เกาะช้าง และสีพยา เห็นไม่มีที่ไหนงามกว่าที่เลย ถ้าจะให้เรานั่งดูอยู่ยงค้ำก็แทบจะได้ด้วยเย็นสบายจริง” ที่น้ำตกพลิวนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงโปรดให้สร้างพระเจดีย์ศิลาแลง ทรงกลมแบบลังกามีบันไดขึ้นทั้ง 4 ด้าน เมื่อ พ.ศ.2419 พระราชทานนามเจดีย์ว่า “อลงกรณ์เจดีย์” ต่อมาใน พ.ศ.2424 ได้ทรงโปรดให้สร้างอนุสาวรีย์เป็นรูปปิรามิด ก่อด้วยอิฐถือปูนอีกแห่งหนึ่ง เพื่อเป็นที่ระลึกแด่พระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระบรมราชเทวี ซึ่งเสด็จทิวงคตลงท่ามกลางลำน้ำเจ้าพระยา เมื่อคราวเสด็จประพาสพระราชวังบางปะอิน ภายในอนุสาวรีย์นี้บรรจุพระอังคารของสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ไว้ด้วย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้จารึกข้อความไว้ที่ อนุสาวรีย์ด้วยถ้อยคำที่ซาบซึ้งว่า “ที่ระลึกถึงความรักแห่งสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระบรมราชเทวีอรคมเหสี ซึ่งเสด็จทิวงคตแล้ว ด้วยเธอได้มาถึงที่นี่ เมื่อจุลศักราช 1236 (พ.ศ. 2417) โดยความยินดีชอบใจ อนุสาวรีย์นี้ สร้างขึ้นโดยจุฬาลงกรณ์บรมราช ผู้เป็นพระสวามี อันมีความทุกข์เพราะเธอเป็นอย่างยิ่ง ในจุลศักราช 1243 (พ.ศ.2424)”

2.2 ประวัติจันทบุรี ตอนที่ 2

ในสมัยฝรั่งเศส ยึดเมืองจันทบุรี เมื่อ พ.ศ.2436 (ร.ศ.112) ไทยกับฝรั่งเศสได้เกิดกรณีพิพาทกันด้วยเรื่องดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง โดยฝรั่งเศสกล่าวหาว่า ไทยรุกล้ำเข้าไปในดินแดนอาณานิคมของฝรั่งเศส และได้ทำร้ายเจ้าพนักงานฝรั่งเศสด้วย ฝ่ายไทยได้แก้ว่าดินแดนนั้นเป็นของไทย ฝรั่งเศสบุกกรุกเข้ามา ฝ่ายไทยจำเป็นต้องขัดขวาง เมื่อการโต้เถียงไม่เป็นที่ตกลงปรองดองกันแล้ว ฝรั่งเศสจึงใช้อำนาจ โดยส่งเรือรบเข้าไปในแม่น้ำเจ้าพระยา ไทยกับฝรั่งเศสจึงเกิดปะทะกันด้วยอาวุธเมื่อวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2436 ทั้งสองฝ่ายต่างได้รับความเสียหายด้วยกัน ฝ่ายไทยเห็นว่าจะสู้ฝรั่งเศสในทางกำลังอาวุธมิได้ จึงขอเปิดการเจรจากับรัฐบาลฝรั่งเศสด้วยสันติวิธี ฝ่ายฝรั่งเศสได้ยื่นคำขาดต่อรัฐบาลไทย เมื่อวันที่ 20

กรกฎาคม พ.ศ.2436 รวม 6 ข้อด้วยกัน มีใจความสำคัญที่ควรกล่าวคือ ให้รัฐบาลไทยยอมสละสิทธิดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงตลอดจนเกาะทั้งหลายในลำน้ำนั้นด้วย กับให้ไทยต้องเสียเงินเป็นค่าปรับให้แก่ฝรั่งเศสจำนวน 2 ล้านฟรังก์ และเงินไทยอีก 3 ล้านบาท ก่อนที่จะได้ตกลงทำสัญญาฉบับนี้ ฝรั่งเศสจะต้องยึดเมืองจันทบุรีไว้เป็นประกัน ฝ่ายไทยต้องยอมรับฝรั่งเศสทุกประการ

ในระหว่างที่ปะทะกับฝรั่งเศสนั้น ทางจันทบุรีได้เตรียมต่อสู้ป้องกันตามกำลังที่พอจะทำได้ เพราะในเวลานั้นมีกองทหารเรือตั้งอยู่ในตัวเมืองและที่ป้อมปากน้ำแหลมสิงค์ แต่เมื่อได้ทราบข่าวว่ารัฐบาลยอมให้ฝรั่งเศสยึดเมืองจันทบุรี กองทหารเรือทั้งสองแห่งก็ได้รับโยกย้ายไปอยู่ที่เกาะจิก และอำเภอขลุง ต่อมาอีกไม่กี่วันใน พ.ศ.2436 นั้นเอง ฝรั่งเศสได้ยกกองทหารเข้าสู่เมืองจันทบุรีทหารโดยมาเป็นทหารญวนที่ส่งมาจาก ไช่ก๋อง ที่เป็นทหารฝรั่งเศสไม่มากนักส่วนใหญ่จะเป็นนายทหาร จำนวนทหารฝรั่งเศสและญวนรวมกันทั้งสิ้นประมาณ 600 คนเศษ ได้แยกกันอยู่ 2 แห่ง คือที่ป้อมปากน้ำแหลมสิงค์ พวกหนึ่ง ด้รื้อป้อมพิฆาตปัจจามิตรแล้วสร้างตึกแถวเป็นที่พักและกองบัญชาการเรียกว่า “ตึกแดง” ทั้งได้สร้างที่คุ้มขังนักโทษไว้ด้วย เรียกกันว่า “คุกซีโก้” อีกพวกหนึ่งตั้งอยู่ในเมืองจันทบุรีในบริเวณที่เป็น “ค่ายทหาร” ในปัจจุบันนี้

ขณะที่ฝรั่งเศสยึดเมืองจันทบุรีนั้นได้กระทำการที่เป็นประโยชน์แก่ไทยบ้าง คือ ฝรั่งเศสได้ช่วยเหลือ ทำการปราบปรามพวกอั้งยี่ และช่วยเหลือพยาบาลประชาชนที่ป่วยไข้ แต่สิ่งที่เป็นผลเสียกับฝ่ายไทยในเมืองจันทบุรีก็มีมิใช่น้อย ทหารฝรั่งเศสที่เข้ายึดครองเมืองจันทบุรี ไม่มีอำนาจในการปกครองประชาชน อำนาจปกครองยังเป็นของไทยอยู่ตลอดเวลาที่ฝรั่งเศสยึดครองฝรั่งเศสมีอำนาจเพียงปกครองทหารและคนที่ขึ้นในบังคับฝรั่งเศสเท่านั้น แต่ในบางคราวที่ฝรั่งเศสก็ก้าวล่วงอำนาจการปกครองของไทยบ้าง ฝ่ายไทยก็ต้องพยายามอะลุ่มอล่วยเสมอจึงไม่มีใครมีเรื่องขัดใจกัน จนถึงเวลาที่ฝรั่งเศสถอนทหารออกไปจากจันทบุรี และเนื่องด้วยไทยยังมีอำนาจในการปกครองขณะที่ฝรั่งเศสยึดครองอยู่ จึงได้มีชาวจีนและญวนพื้นเมืองบางคนไม่ยอมอาศัยอยู่ใต้อำนาจการปกครองของไทย พวกเขาเข้าไปอยู่ในความปกครองของฝรั่งเศส เพื่อหวังประโยชน์บางประการ จึงทำให้การบังคับบัญชาบุคคลจำพวกนี้ลำบากยิ่งขึ้น แต่พอฝรั่งเศสออกจากจันทบุรีไปแล้ว คนจำพวกนี้ก็พลอยหมดไปไม่มีคนในปกครองของฝรั่งเศส

เมื่อรัฐบาลไทยและฝรั่งเศสได้ทำสัญญาตกลงกันเมื่อวันที่ 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2446 เป็นที่เรียบร้อยแล้ว โดยฝ่ายไทยยินยอมยกดินแดนเมืองตราด ตลอดจนถึงเมืองประจันตคีรีเขตให้แก่ฝรั่งเศส กองทหารฝรั่งเศสทั้งหมดก็เริ่มถอนออกไปจากจันทบุรีจนหมดสิ้นเมื่อวันที่ 12 มกราคม พ.ศ.2447 และรัฐบาลไทยได้ย้ายกองทหารเรือที่เกาะจิก และที่อำเภอขลุง กลับมาตั้งอยู่ในเมืองจันทบุรีตามเดิม รวมเวลาที่ฝรั่งเศสยึดเมืองจันทบุรี 11 ปี

ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2447 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีสทเทพรราช (แสง วีระยาศิริ) ปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทยออกมำจัดการทำพิธีฉลองเมืองจันทบุรีเป็นเวลา 3 วัน ต่อมาชาวจันทบุรีได้สร้างพระเจดีย์ขึ้นที่บริเวณใกล้เคียงกับป้อมไพรินาศ เพื่อเป็นที่ระลึกว่า ป้อมค่ายทหารแหลมสิงค์ได้เลิกลี้ไป ให้อนุชนรุ่นหลังได้ทราบเรื่องราวนี้

ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2447 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีสุทเทพราช (เสง วิริยะศิริ) ปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทยออกมাজัดการทำให้พิธีฉลองเมืองจันทบุรีเป็นเวลา 3 วัน ต่อมาชาวจันทบุรีได้สร้างพระเจดีย์ขึ้นที่บริเวณใกล้เคียงกับป้อมไพรีพินาศ เพื่อเป็นที่ระลึกว่า ป้อมค่ายทหารแหลมสิงห์ได้เลิกกลับไป ให้อนุชนรุ่นหลังได้ทราบเรื่องราวนี้

ในปี พ.ศ.2450 ภายหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จกลับจากประพาสยุโรป ก่อนที่จะเสด็จกลับคืนสู่พระมหานคร พระองค์ก็ได้เสด็จมาประพาสเมืองจันทบุรีอีกวาระหนึ่ง โดยเรือพระที่นั่งมหาจักรีมาถึงหน้าเกาะจุฬา ปากน้ำจันทบุรี ในเวลากลางคืนของวันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2450 รุ่งขึ้นเป็นวันเสด็จเข้าเมือง มีราษฎรมาคอยเฝ้าชมพระบารมี คอยเฝ้ารับส่งเสด็จอยู่อย่างหนาแน่นตลอดสองฟากฝั่งแม่น้ำจันทบุรีและตามทางที่เสด็จผ่าน แสดงถึงความจงรักภักดีของประชาชนที่มีต่อพระองค์เป็นอย่างยิ่ง ซึ่งสามารถทราบได้จากคำกราบบังคมทูลถวายของพระยาวิชาติบดี สมุหเทศาภิบาล มีข้อความว่า “ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาส นำฉันทนามัตถิของข้าราชการฝ่ายทหาร พลเรือน และพ่อค้าพาณิชย์คนอารย ประชากรราษฎร บรรดามีตำแหน่งนิवासสถานทั่วเมืองจันทบุรีขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทในมงคลสมัยที่ได้รับเสด็จอีกครั้งหนึ่งในคราวนี้ อันเป็นเหตุให้บังเกิดปิตินดีทั่วหน้าหาที่สุดมิได้ ด้วยความนิยมเมืองนี้แต่ไรมาว่าเป็นเมืองโปรดของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ย่อมพอพระราชหฤทัยที่จะเสด็จประพาส และทรงพระกรุณาคุ้นเคยแก่ชาวเมืองทั่วไปมากใช้แต่เท่านั้น ครั้นถึงคราวเคราะห์เชิงุเกิดขึ้นแก่เมืองนี้ก็ทราบอยู่ทั่วกันว่า ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้ทรงบำเพ็ญพระวิริยะบารมี เพื่อจะบำบัดความวิบากยากไร้ของบ้านเมืองมิได้ย่อหย่อน ทั้งทรงพระอุตสาห์ทำนุบำรุง เพื่อจะให้บ้านเมืองและประชาชนมีความสุขสมบูรณ์ขึ้นโดยลำดับมาจนการทั้งนี้ สำเร็จได้ตั้งพระบรมราชประสงค์ ด้วยอำนาจพระวิริยะอุตสาห์ควรเป็นอัศจรรย์ และเป็นพระเดชพระคุณแก่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายที่เปรียบมิได้ ด้วยแลเห็นพระเมตตาคุณปรากฏเสมอมาเช่นนี้ น้ำใจชาวเมืองจันทบุรีจึงมี ปฏิพัทธ์ผูกพันอยู่ในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท เมื่อได้ทราบว่าไม่ทรงสบายจนถึงต้องเสด็จไปรักษาพระองค์ในยุโรปประเทศ ก็พากันอาวรณ์ร้อนใจตั้งหน้าคอยฟังข่าวเสด็จทุกคราวที่จะทราบได้ ครั้นได้ทราบว่าเสด็จไปทรงเจริญพระบรมสุขจึงค่อยคลายความกังวล จนได้แลเห็นพระองค์ทรงสิริโสภาคย์ปราศจากโรคพาธมลินปรากฏแก่ตาข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายในวันนี้ทำให้ปลื้มใจไปด้วยโสมนัสยินดี จึงพร้อมกันขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสกราบบังคมทูลถวายไชยมงคลต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ให้ทรงพระเจริญพระชนมายุยืนนาน ทรงเสวยสุขสำราญนิราศโรคาพาธปราศจากภัยอันตรายเสด็จดำรงรัฐสีมาอาณาจักรเป็นที่พึ่งพำนักของประชาชนทั้งหลายสืบไปให้จงช้านาน อนึ่งขอให้สรรพรราชการซึ่งมีพระราชหฤทัยหวังทั้งสองฝ่ายที่จะบำรุงความสมบูรณ์สุขสบายของสยามรัฐสีมาจนพล จงประสิทธิศิริสวัสดิ์พัฒนาผล ให้สมดังพระราชหฤทัยจำนงทุกประการ ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมขอเดชะ”

นอกจากนี้ชาวเมืองจันทบุรียังมีความซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีต่อประชาชนเมืองนี้เป็นอย่างยิ่ง ซึ่งจะทราบได้จากพระราชดำรัสตอบดังนี้ “ดูกรประชาชนอันเป็นที่รักของเราถ้อยคำอันไพเราะซึ่งได้กล่าวต้อนรับและอำนวยพรอันเจ้าทั้งหลายได้ให้

ฉันทะมากล่าวเฉพาะหน้าเราเวลานี้ เป็นที่พอใจและจับใจเป็นอันมาก เมืองจันทบุรีนี้แต่เดิมมา ย่อมเป็นที่เราไปมาเยี่ยมเยียนอยู่เป็นนิตย์ ได้รู้สึกว่าเป็นเมืองหนึ่งซึ่งอาจบำบัดโรคและให้ความสำราญใจสำราญกาย เพราะได้มาอยู่ในที่นี้เป็นหลายคราวจึงเป็นที่รักมุ่งหมายจะบำรุงให้มีความเจริญยิ่งขึ้น ความคุ้นเคยต่อประชาชนที่นี้ย่อมมีเป็นอันมาก ดุจเจ้าทั้งหลายระลึกได้ถึงว่าเราต้องห่างเหินไปไม่ได้มาอยู่เมืองนี้ถึง 14-15 ปี ด้วยความจำเป็นแต่มิได้ละเลยความผูกพันในที่จะบำรุงเมืองนี้ให้อยู่เย็นเป็นสุข และมีใจระลึกถึงประชาชนทั้งหลายอันเป็นที่รักที่คุ้นเคยกัน และได้ฟังข่าวสุขทุกข์ของเจ้าทั้งหลายอยู่เป็นนิตย์ เมื่อเป็นโอกาสที่จะได้มาเมืองนี้ในครั้งแรกซึ่งได้เลิกร้างไปช้านาน จึงมีความยินดีตักเตือนใจอยู่เสมอ ซึ่งจะใคร่เห็นภูมิประเทศและราษฎรอันเป็นที่รักของเรา ผลแห่งความมุ่งหมายอันแรงกล้านี้ได้สำเร็จเป็นอันดี เป็นเหตุให้เกิดความชื่นชมโสมนัสในใจว่าบ้านเมืองมิได้เสื่อมทรามไป มีความสุขสมบูรณ์อยู่สมดังความปรารถนาของเรา ทั้งได้เห็นหน้าพวกเจ้าทั้งหลายเบิกบานแสดงความชื่นชมนินดี ส่อให้เห็นความจงรักภักดีมิได้เสื่อมคลายสมกับคำที่กล่าวว่า มิมิตรจิตและมิตรใจ ในระหว่างตัวเราและเจ้าทั้งหลายความรู้สึกอันนี้ย่อมมีแต่ความชื่นชมยินดีทวีขึ้น บัดนี้ เมืองจันทบุรีได้เป็นเมืองใหญ่ในมณฑลฝั่งทะเลตะวันออก ซึ่งรัฐบาลของเราได้คิดจะบำรุงให้เจริญดียิ่งขึ้น เราขอเตือนเจ้าทั้งหลายให้ตั้งหน้าทำมาหากิน และประพฤติตนให้สมควรแก่ความชอบธรรมซึ่งควรประพฤติ และขอให้มีความไว้วางใจในตัวเราว่าจะเป็นผู้ชื่นชมยินดีในเวลาที่เราที่มีความสุขสมบูรณ์มั่งคั่ง และจะเป็นผู้เตือนระแวงระวายใจในเวลาที่เราทั้งหลายต้องภัยได้ทุกข์อันใช่เหตุ ในเวลานี้เราขอแสดงความไว้วางใจว่า ข้าราชการทั้งหลายคงจะได้ทำหน้าที่เพื่อจะทำงานบำรุงให้เจ้าทั้งหลายมีความสุขสมดังปรารถนาของเรา ขออำนาจพรให้เจ้าทั้งหลายได้รับความเจริญสุขสิริสวัสดิ์ ทำมาค้าขายได้ผลเป็นสุขสมบูรณ์ทั่วหน้ากันทุกคนเทอญ”

การบริหารราชการของเมืองจันทบุรีสมัยต้นรัตนโกสินทร์เป็นต้นมานั้น จัดเป็นหัวเมืองที่ขึ้นต่อกรมท่า ต่อมาในสมัยรัชการพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภายหลังจากการจัดหน่วยราชการบริหารราชการส่วนกลาง โดยมีกระทรวงมหาดไทยเป็นศูนย์กลางอำนาจการปกครองประเทศแล้ว ตั้งแต่ พ.ศ.2437 เป็นต้นมา ก็มีการจัดระเบียบบริหารราชการส่งภูมิภาคเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาล ให้อยู่ในความปกครองดูแลของกระทรวงมหาดไทย การจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลนี้มีได้จัดขึ้นพร้อมกันทั้งหมดในคราวเดียวกัน หากแต่ได้ตั้งขึ้นเพียงปีละ 2-3 มณฑลแล้วแต่ความเหมาะสม ใน พ.ศ.2449 ได้มีการจัดตั้งมณฑลจันทบุรีขึ้น โดยมีเมืองจันทบุรี ระยอง และตราด อยู่ในเขตปกครอง มีที่ทำการครั้งแรกอยู่ที่ศาลากลางจังหวัดจันทบุรี (หลังเรือนจำซึ่งปัจจุบันเป็นที่ทำการป่าไม้จังหวัดจันทบุรี ศาลากลางหลังนี้สร้างใน พ.ศ.2442) ต่อมาใน พ.ศ.2459 ได้สร้างศาลากลางมณฑลในบริเวณเมืองเก่าหน้าค่ายตากสิน ตำบลวัดใหม่ และย้ายที่ทำการของจังหวัดไปทำงานที่ศาลากลางของมณฑล

ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ.2476 ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศมาเป็นระบอบประชาธิปไตยนั้น ได้ยกเลิกมณฑลเทศาภิบาล และจัดระเบียบบริหารราชการส่วนภูมิภาคออกเป็นจังหวัด และอำเภอ เมืองจันทบุรีจึงมีฐานะเป็นจังหวัดที่สำคัญจังหวัดหนึ่งทางชายแดนฝั่งทะเลตะวันออก โดยในปัจจุบันนี้มีเนื้อที่ประมาณ 3,782,500 ไร่ หรือ 6,052 ตาราง

กิโลเมตร แบ่งการปกครองออกเป็น 6 อำเภอ คือ อำเภอเมืองจันทบุรี อำเภอท่าใหม่ อำเภอขลุง อำเภอมะขาม อำเภอแหลมสิงห์ และอำเภอโป่งน้ำร้อน ทั้ง 6 อำเภอนี้แบ่งออกเป็น 62 ตำบล 576 หมู่บ้าน 3 เทศบาล และ 9 สุขาภิบาล ในปี พ.ศ.2521 ได้มีการย้ายที่ทำการจากศาลากลางหลังเก่าไปอยู่ที่ศาลากลางหลังใหม่ ถนนเลียบริน ตำบลวัดใหม่ จนกระทั่งทุกวันนี้

